

TEMEL EĞİTİMDE KÜRESEL EŞİTSİZLİKLER

Sueda Nur Çokadar

İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Çokadar, Sueda Nur. "Temel Eğitimde Küresel Eşitsizlikler". İNSAMER 22.03.2021.

 Analiz

Eşitsizlikler, küresel dünyanın en köklü sorunlarından. Her gün yoksul ya da az gelişmiş coğrafyalarda milyonlarca insan gelir eşitsizliğinden başlayarak sosyal ve kamusal alanı kapsayan pek çok eşitsizlik ve adaletsizlikle karşı karşıya kalmaktadır. Eşitsizliklerin çoğunun ise sistemle ilgili yapısal sorunlardan kaynaklandığı görülmektedir; dolayısıyla sistemdeki problemler, insanları temel haklarından mahrum eden en önemli faktörlerdir.

Her insanın en temel haklarından biri olan eğitim hakkı kapsamında, bireye hem kendi kabiliyetlerine uygun gelişme fırsatı verilmesi hem de kaliteli eğitim imkânı sunulması gerekmektedir. Ne var ki durum, gerçekte, bu ideal tanımla pek örtüşmemektedir. Bugün dünya üzerindeki çocuk, ergen ve gençlerin %17'si, yani 258 milyonu okula gidememektedir. Bu rakam 2000 yılında 374,67 milyonken geçen 20

yılda bir miktar gerilemiştir ancak artan bütün imkânlara rağmen eğitime katılım oranları hâlen yeterli seviyede değildir.

Eğitim, yetişkin ya da çocuk fark etmeksizin herkes için en önemli ihtiyaçlardan biridir. Eğitim hakkı ile ilgili hukuki temeller 20. yüzyıl ortalarında atılmıştır. Eğitimin bir insan hakkı olarak tanımlanması, 1948'de İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin kabulüne dayanmaktadır. Daha sonra Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme (CEID) (1960), Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ICESCR) (1966) ve Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) (1981) de dâhil olmak üzere birçok küresel insan hakları sözleşmesinde eğitim hakkı konusu yer almıştır. Bu sözleşmeler devletler açısından bağlayıcı olmasalar da görüşmeler sonrasında

İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

verilen taahhütler, eğitim koşullarında iyileşme sağlanmasında etkili olmuştur. Eğitim hakkının tanınmasının bireye ve topluma kazandırdıkları şu şekilde sıralanabilir:

- Ücretsiz, zorunlu ve evrensel ilköğretim
- Genel olarak mevcut, herkes için erişilebilir ve aşamalı olarak ücretsiz olan, teknik ve mesleki eğitim dâhil olmak üzere ortaöğretim
- Bireysel kapasite temelinde herkes için ücretsiz olarak erişilebilir yükseköğretim
- Eğitimi tamamlayamamış ya da hiç eğitim alamamış bireyler için temel eğitim
- Mesleki eğitim fırsatları
- Asgari standartlarla eşit eğitim kalitesi
- Öğretmenler için kaliteli öğretim malzemeleri
- Öğretim kadrosu için yeterli burs ve malzeme temini

Hiç şüphesiz eğitim, öncelikle bireylerin sosyoekonomik durumlarını, daha sonra da devletlerin kalkınmasını ve sosyal dönüşümünü güçlendirecek yegâne araçtır. Zira hedeflenen insani ve ekonomik kalkınmaya ancak yetişmiş insan gücünün artırılmasıyla ulaşılabileceği artık herkes tarafından kabul edilmektedir. Bilgiyi üretme ve kullanma becerisinin gelişmesi, toplumsal barışın inşası ve yoksullukla mücadele, büyük oranda eğitim imkânlarının ikamesiyle paralellik göstermektedir. Veriler, bir toplumdaki yetişkinlerin en az ortaöğretim düzeyini tamamlaması durumunda, o toplumdaki yoksul sayısının yarıdan fazla azalabileceğini göstermektedir. Bu da temel haklar sıralamasında eğitimin ne denli öncelikli olduğunun en önemli kanıtıdır.

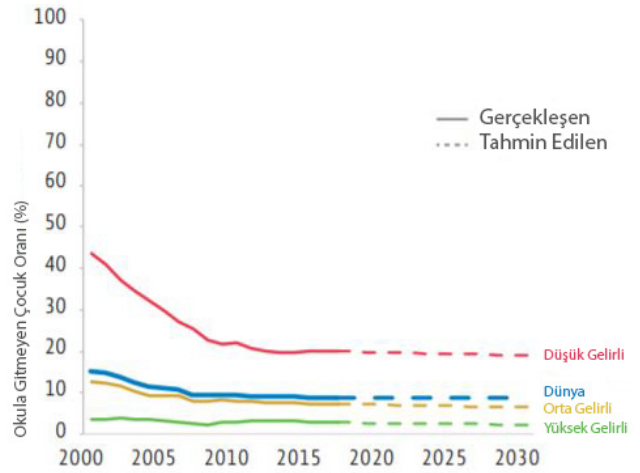
Tüm bunların gerçekleşebilmesi için de toplumda kapsayıcı ve erişilebilir bir eğitim sistemine ihtiyaç vardır. Bu noktada ilkokuldan başlayarak yükseköğrenime kadar uzanan eğitim serüveninde iki önemli aşamanın sağlanması gerekmektedir:

- 1- Eğitime erişimin ikamesi için okullaşma oranının artırılması.
- 2- Eğitimde kalitenin sağlanması.

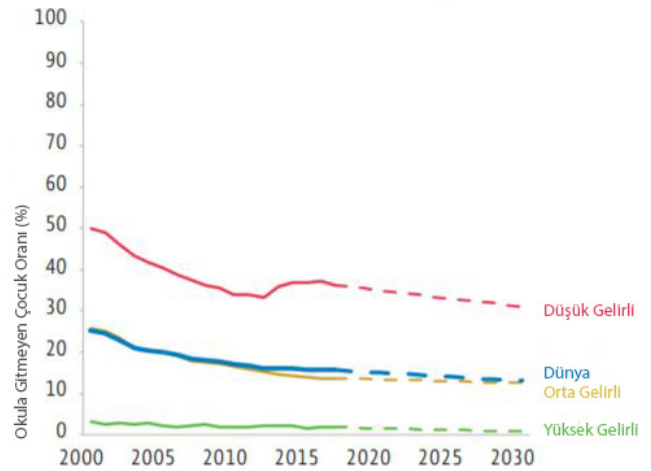
Okullaşma Oranları ve Eşitsizlikler

Eğitimle ilgili sorunların temelinde düşük okullaşma oranları bulunmaktadır. Dünya geneline bakıldığında, Sahra-altı Afrika ve Güney Asya ülkeleri başta olmak üzere millî gelirleri düşük olan ülkelerde okula devam oranının millî geliri yüksek ve orta olan ülkelere göre daha az olduğu görülmektedir. Aşağıdaki grafiklerde ilkokul, ortaokul ve lise seviyesinde okula gitmeyen öğrenci oranları verilmektedir.

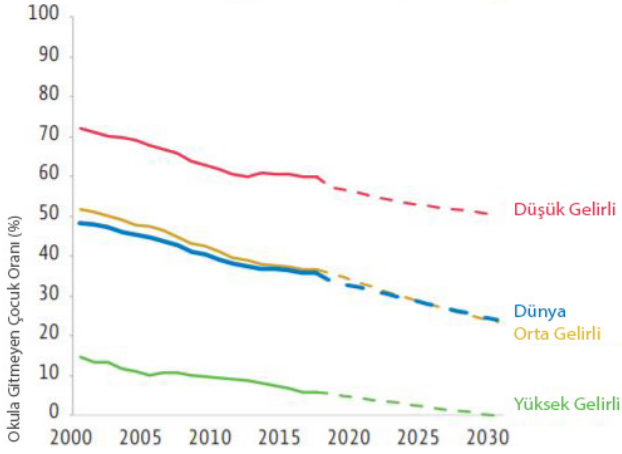
İlkokula Devam Etmeyen

Ortaokula Devam Etmeyen

Liseye Devam Etmeyen

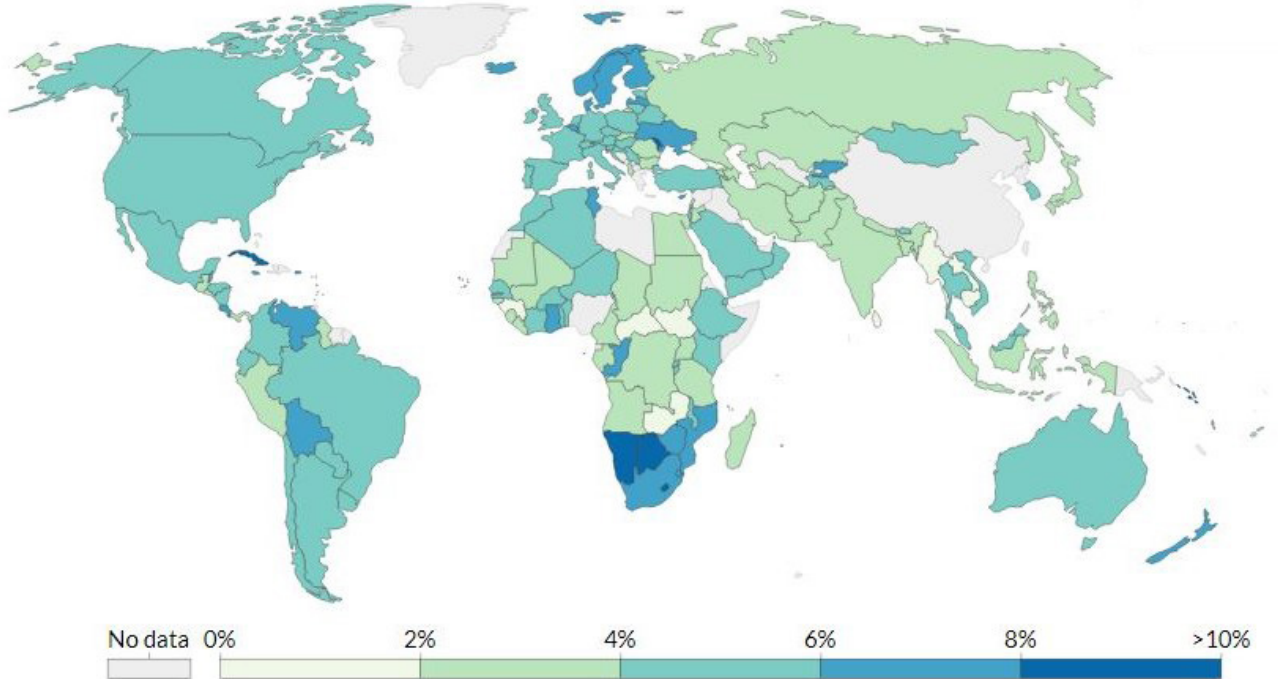
Kaynak: UIS

Grafikler incelendiğinde özellikle ilkokul çağı okula gitmeyen çocuk oranının 2008 yılından itibaren değişiklik göstermediği anlaşılmaktadır. Ortaokul ve lise seviyesinde ise yine en vahim tablo düşük gelirli ülkelerde gözlenmektedir. 2000 sonrası dönemde, okula gitme oranlarında yukarı yönlü bir hareket yaşanırken 2010 yılı ve sonrasında düşük gelirli ülkelerde okul dışında kalan öğrenci sayısındaki

azalmanın durduğu görülmektedir. Düzelmenin seyirindeki yavaşlamanın en önemli nedeni ise, 2008 küresel ekonomik krizi sonrasında düşük gelirli ülkelere yapılan eğitim yardımlarının kesilmesidir. Oysa yardımlar bu ülkelerde eğitim için ayrılan kamu harcamalarının sadece beşte birini oluşturmaktadır.

Devletlerin eğitim için ayırdıkları fonların ve denetleme mekanizmalarının yetersizliği, eğitime erişimi zorlaştırmaktadır. Zira okullaşmanın önündeki en önemli engel, eğitim için gerekli altyapının olmamasıdır. Okula gidemeyen çocuk sayısında azalma gözlenmekle birlikte, eğitime ayrılan bütçede dengesizlik olduğu görülmektedir. Dünya ortalamasında GSYİH'nin %4,9'u eğitim harcamalarına ayrılırken, gelişmiş ülkelerde bu oran %5,1, düşük gelirli ülkelerde ise %4'tür. Az gelişmiş ülkelerin GSYİH'sinin orta gelirli ülkelere göre 59, yüksek gelirli ülkelere göre 100 kat daha az olduğu düşünüldüğünde, eğitime ayrılan bütçenin yetersizliği ve yardımlara olan ihtiyaç daha net anlaşılmaktadır.

GSYH'den Eğitime Ayrılan Bütçe (%)

Kaynak: World Bank (2012)

Eğitim için ihtiyaç duyulan birtakım koşulların sağlanması gerekmektedir. Okul binası, yeterli sayıda sınıf, yeterli sayıda oğretmen, eğitim materyalleri ve gereçleri, oğrenci ve oğretmenler için yeterli beslenme ve temizlik imkânı olmaksızın eğitim faaliyetlerinin sürdürülebilmesi mümkün değildir. Devletlerin cretsiz ya da düşük ücretli eğitime ayıracakları bütçenin diğer kamu harcamaları yanında daha az olması, eğitime yapılacak yatırımları da geciktirmektedir. Gecikmenin ıktıları da en çok okula devam etme yaşında kendini göstermektedir.

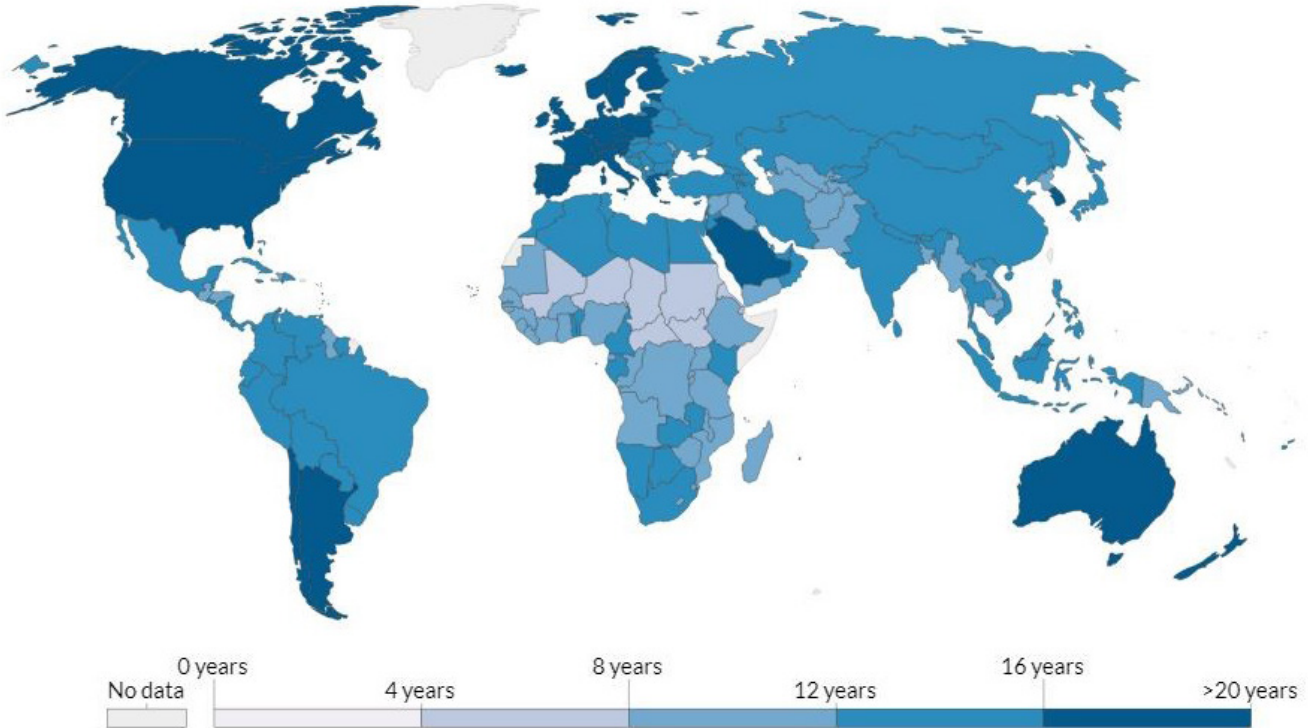
Okula gitmek kadar okulu zamanında tamamlayabilmek de önemlidir. Pek çok düşük ve orta gelirli ülkede, okula geç başlama, yüksek tekrar oranları, okul bırakma ve daha sonra yeniden başlama yaygındır. Eğitim yatırımlarının nüfus artışına paralel Şekilde artırılmadığı ve yoksul nüfusun fazla olduğu coğrafyalarda (Sahra-altı Afrika lkelerinin büyük çoğunluğu) ilkokul, ortaokul ve liseyi zamanında tamamlama oranları sırasıyla %68, %41 ve %19'dur. Bunun yanında az ve orta gelişmiş ülkelerde kırsal nüfusun daha

Çok olması, okullaşma oranlarını da olumsuz etkilemektedir. Őehirde bulunan yoğun nüfusun aksine, kırsalda bulunan daha az oğrenci için yeterli eğitim olanağı sunulamamaktadır.

Oğrencilerin eğitimlerine ara vermek zorunda kalmasının ardındaki sebepler genellikle; yeterli ve uygun eğitim imkânlarının olmaması, savaş ve çatışmalar sebebiyle oluşan güvenlik tehditleri, cinsiyet ayrımcılığı, ekonomik sorunlar nedeniyle çalışmak zorunda kalma, küçük yaşta evlendirilme, dezavantajlı gruplardan birine dâhil olduğu için ayrımcılığa maruz kalma ya da engelli bireylerin özel eğitim ihtiyacının karşılanmaması vb. Őeklinde sıralanabilir.

Okula devam konusunda en dezavantajlı grupların başında, kamplarda yaşayan ocuk ve ergenlerin geldiğini özellikle belirtmek gerekmektedir. G edenlerin yaklaşık %50'si, yani 31 milyonu ise çocuktur. Büyük çoğunluğu kayıt dışı olan bu çocukların önemli bir bölümü, hiçbir eğitim imkânından faydalanamamaktadır. Oysaki kamplarda yaşayan mülteci çocuklar için en temel ihtiyaçlardan birinin eğitim olduğuna kuşku yoktur. Dolayısıyla buralarda

Okula Devam Edilen Yıl, 2017

Kaynak: BM Kalkınma Programı

eğitim kurumlarının inşa edilmesi için küresel iş birliğinin bir an önce hayata geçirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Bu noktada ayrıca, okul ve ekipmanların temin edilmesinden önce, yasal olarak okul yaşında olan çocukların okula devam ettiklerinden emin olunmasının gerekliliği de ortaya çıkmaktadır. Zira ancak okula devam etmeyi engelleyen bölgesel ve/veya ulusal nedenler tespit edildikten sonra, ayrımcılıkla ve mahrumiyetle mücadele için doğru sosyal politikalar geliştirilebilir.

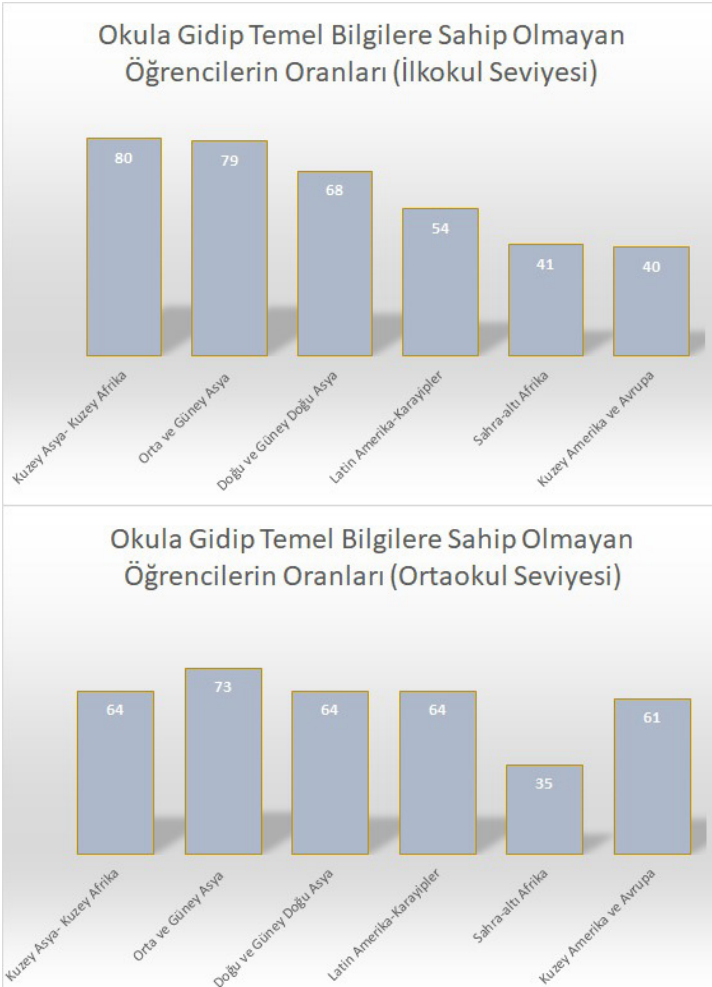
Eğitimde Kalite ve Eşitlikçilik

Bir okulun, eğitimcilerin, araç gereçlerin mevcudiyetinin ve ulaşılabilirliğinin sürdürülebilir olabilmesi için eğitimin kaliteli ve kapsayıcı olması gerekmektedir. Araştırmalar, dünyadaki 617 milyon öğrencinin üçte ikisinin yeterli okuma ve matematik

bilgi seviyesine sahip olmadığını ortaya koymaktadır. Bu da “eğitim kurumları ne kadar yaygın olursa eğitimin seviyesi o kadar artar” varsayımının geçerli olmadığını; kaliteli bir eğitim için gerekli olanın uygun ve uygulanabilir müfredat hazırlamak ve donanımlı öğretmenler yetiştirmekten geçtiğini göstermektedir.

Eğitilmiş cehaletin -okullaşmanın aksine- orta ve yüksek gelirli ülkelerde daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca eğitim alan büyük bir kitlenin temel okuma ve matematik becerilerini dahi edinmemiş olması ya da zorunlu kademeler dışında eğitime devam etmemesi, eğitime bakışta revizyona ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Zira öğrencilerin yalnızca temel bilgilerin verildiği okullara değil katılımcı, yaratıcı ve eleştirel düşünmeyi teşvik eden okullara ihtiyacı vardır. Hasılı eğitim kurumlarından mezun olanların yanına bir de hiç eğitim almamış 759 milyon yetişkin eklenince, yaşam boyu öğrenme kültürünün yerleştirilip yaygınlaşmasının ne kadar önemli olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Yani yalnızca okulla sınırlı olmayan eğitim faaliyetlerinin devlet, özel sektör, vakıf ve dernekler ya da uluslararası kuruluşlar aracılığıyla yürütülmesine, sürekli geliştirilerek eğitim seviyesinin yükseltilmesine ihtiyaç vardır.

Sürdürülebilir eğitimin ikinci ayağı, kapsayıcı bir eğitim sistemi inşa edilmesinden geçmektedir. Bunun gerçekleştirilebilmesi için devlet politikalarından fazlasına yani toplumsal bir mutabakata ihtiyaç vardır ve bu eğitim, yaşam boyu öğrenmeyi de kapsamaktadır. İnsani kalkınmayı sağlayacak eğitim sisteminin hedeflerinden biri, en dezavantajlı konumda olanların ihtiyaçlarının karşılanması olmalıdır. Dezavantajlı gruplar sırasıyla; yoksulluk sınırında yaşayanlar, yetimler, özel eğitim ihtiyacı olanlar, engelliler, etnik-dinî ya da dilsel azınlığa mensup olanlar, göçmenler, ülke içinde yerinden edilmiş kişiler, mülteciler ve kız çocuklarıdır.

Kaynak: UNESCO

Çoğu kez resmî politikalar ve kültürel baskılar toplumdaki ayrımcılığı besleyebilmektedir. Oysaki her çocuğun ve gencin temel eğitimin tüm aşamalarına; yani ilkokuldan liseye kadar her seviyede eğitime eşit erişim şansı olmalıdır. Ancak ülkelerin sadece %68'i kapsayıcı eğitim yasalarına, politikalarına ya da stratejilerine sahiptir ve yine sadece %17'sinin tüm öğrenciler için kapsamlı hükümler içeren politikaları vardır; yani engelliler, farklı dil kullanan azınlıklar, etnik ve yerli gruplar vb. için yasalarda bazı hukuki düzenlemeler olsa da bunların çoğunun uygulanmasında sıkıntılar yaşanmaktadır.

Eşitsizlikler farklı şekillerde karşımıza çıkabilmektedir. Örneğin cinsiyete göre okula devam oranları iki grup için de türlü eşitsizlikler barındırabilmektedir. 116 ülkeden sadece 30'unda her 100 erkeğe karşı 90 kadın lise öncesi eğitimini tamamlarken sadece 17 ülkede 100 kadına karşı 90'dan daha az erkek lise öncesi eğitimini tamamlayabilmektedir. Mesela Afganistan'da 100 erkeğe karşı 33 kadın ortaöğrenimi tamamlarken, bu oran Honduras'ta her 100 kadına karşılık 68 erkektir. Hasılı cinsiyet fark etmeksizin dengeli bir tablonun oluşması için eğitime devam etme özgürlüğünün garanti altına alınması gerekmektedir.

Uzun yıllar çözümsüz kalmış bir başka konu da evde konuşulan dil ile ülkenin Lingua Franca'sının (ortak dil) aynı olmamasıdır. Bu tür dil sorunlarının yaşandığı coğrafyalarda öğrenim hayatına başlamadan önce hem ortak dil eğitimlerinin verilmesi hem de ana dilin öğretilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu minvalde yoksulluğun yaygın, okullaşma

oranının düşük olduğu yerlerde özel burs programları kurtarıcı bir rol oynayacaktır.

Lise seviyesinde öğrenimlerini tamamlasalar dahi öğrencilerin çoğu yoksulluk, cinsiyet, yaşanan bölge, etnik köken, dil, din gibi farklılıkların yol açtığı dezavantajlardan dolayı yüksek öğrenime devam etme şansı bulamayabilmektedirler. Bu da bilimsel ilerleyişin önünde önemli bir engel olarak durmaktadır.

İşin nihayetinde sosyoekonomik açıdan dezavantajlı olan gruplar ve ülkeler, bir şekilde eğitim hakkından en fazla mahrum kalanlar olmaktadır. Bu tabloya bir de Covid-19 pandemi tedbirleri kapsamında okulların uzaktan eğitim modeline geçmesi sonucu, teknolojik araçlara ve internete erişim zorluğu yaşayan öğrenciler eklenince, dezavantajlı grupların koşullarında ve sayısında ciddi bir artış olmuştur.

Eğitim verileri dikkate alındığında eşitsizliklerin büyük bölümünün yoksullukla bağlantılı olduğu görülmektedir; yoksulluğun giderilmesi ise uzun vadeli projelerle mümkün olabilmektedir. Eğitim ve yoksulluk arasındaki ilişkiye bakıldığında, eğitim imkânlarının geliştirilmesi ve iyileştirilmesi konusunun geciktirilmesinin daha büyük sorunlara sebep olacağı anlaşılmaktadır. Toplumların kalkınması için uluslararası yardım fonlarının da desteğiyle hem eğitim politikalarının geliştirilmesi ve yoksul öğrenciler için burs imkânlarının artırılması hem de kapsayıcı eğitim hizmeti için yerel yönetimler, sağlık kurumları, rehabilitasyon hizmetleri, sosyal koruma ile ilgili bakanlıklar, sosyologlar, yatırımcılar ve yardım kuruluşlarının aktif rol oynaması gerekmektedir.

Kaynakça

Dağ, A. Emin (ed.). (2017). İslam Dünyasında Eğitim, İNSAMER, İstanbul.

Gümüş, Arife. (16.02.2021). Türkiye'de Eğitim Sisteminin Bir Felsefesi Var mı?, İlke Analiz, <https://www.ilkeanaliz.net/2021/02/16/turkiyede-egitim-sisteminin-bir-felsefesi-var-mi/>

UNESCO. (2019). Migration, displacement and education: Building Bridges, not Walls Arap States, GEM Report, Paris.. (2020).

What you need to know about the right to education, 26 November, <https://en.unesco.org/news/what-you-need-know-about-right-education>. (2017).

More Than One-Half of Children and Adolescents Are Not Learning Worldwide, Fact Sheet. No. 46, September. (2019).

Meeting commitments: are countries on track to achieve SDG 4?, Paris. (2019).

New Methodology Shows that 258 Million Children, Adolescents and Youth Are Out of School, Fact Sheet no. 56, September. (2020).

Global Education Monitoring Report Summary 2020: Inclusion and education: All means all, Paris.

World Bank. "Number of out of school children", World, <https://data.worldbank.org/data-catalog/ed-stats>

World Inequality Database on Education, <https://www.education-inequalities.org/>